

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY TAHLILI

**Xolikova Oydin
Olimjonovna**

*Kadrlar malakasini oshirish va statistic tadqiqotlar instituti
tayanch doktoranti*

Annotatsiya

Xizmat ko'rsatish sohasini strategik rivojlantirish ko'plab iqtisodiy va boshqaruv jihatlarini birlashtiradi va iqtisodiyotni boshqarishning eng muhim muammolaridan biridir. Ushbu sohani o'rganishga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjud. Mazkur maqolada bugungi kunda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda asosiy o'rinlardan birini egallaydigan xizmatlar sohasining tahlili ko'rib chiqilgan

Kalit so'zlar:

Strategiya, raqamli texnologiyalar, katta xajmdagi ma'lumotlar, sun'iy intellekt texnologiyalari, xizmatlar sektori, bulutli hisoblash.

Kirish. O'zbekistonda axborot-kommunikasiya texnologiyalari va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali 2030 yilga qadar innovasion taraqqiy etgan etakchi davlatlar qatoridan o'rin egallash ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Ilm-fan va axborot-kommunikasiya texnologiyalari jadal taraqqiy etib borayotgan bugungi sharoitda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida davlat va jamiyat boshqaruvi, iqtisodiyot, sanoat, ijtimoiy himoya, ta'lim, tibbiyot, bandlik, qishloq ho'jaligi, xizmatlar sohasi, xavfsizlik, turizm va boshqa sohalarda raqamli texnologiyalar, jumladan katta xajmdagi ma'lumotlar (Big data) va sun'iy intellekt texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanish asosiy va dolzarb masalalardan bo'lib qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Sanoatni rivojlantirishni strategik boshqarish maqsadi mazmunli va xizmatlar sektorining maqsadli qiymatini baholashni talab qiladi. Bu istiqbolda bir qator olimlar shug'ullanishgan, jumladan D.Bell, O.N.Balayeva, T.D.Burmenko, S.Gubonov, L.Demidova, I.Dyu Moulin, V.L.Inozemtsev, Ph.Kotler, K.Lovelok, J.F.Lyotard, DV Markova, V. Yu. Piskulov, MD Predvoditeleva, PV Savchenko, VN Solovyov, E. Toffler, R.I.Tsvylev, E.S.Shlenskova va boshqalar. Sanab o'tilgan mualliflarning asarlarida xizmatlar sohasi ham ko'rib chiqiladi makroiqtisodiyot nuqtai nazaridan mustaqil ravishda umumiy iqtisodiy samarani shakllantirishga qodir bo'lgan alohida tarmoq sifatida yoki sanoat bozoridagi mavqe segmentlarini tashkil etuvchi xizmatlarning ayrim turlarining tarmoq yondashuvidan kelib chiqadi, bu esa sanoatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasining to'liqligini aks ettirmaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada mantiqiy fikrlash, mantiqiy tahlil usullaridan foydalanilgan bo'lib, nazariy va metodologik asosi raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga

oid respublikada ishlab chiqilgan umumiy strategiya, mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning qabul qilgan farmonlari hamda tadqiqot mavzusiga oid ilmiy-metodologik adabiyotlar bo'lib hisoblanadi. Axborot bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi AKTni rivojlantirish vazirligi ma'lumotlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Ijtimoiy ishlab chiqarish tuzilmasi xizmatlarni rivojlantirish modeliga ko'plab mamlakatlarda jalb etilishi xizmat ko'rsatish sohasi iqtisodiyotning tizimni qo'llab-quvvatlovchi tarmog'i bo'lgan postindustrial iqtisodiyot turiga o'tishni nazarda tutganligi sababli xizmatlar sohasi bu borada alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Iqtisodiyotga faol ta'sir ko'rsatuvchi rivojlangan mamlakatlarda xizmatlar sohasi YaIMni shakllantirishda, birlamchi kapital jamg'arishda, mehnat resurslari, uy xo'jaliklarining yakuniy iste'molida va nihoyat, fuqarolarning yashash qulayligida ustunlik qiladi. Biroq, xizmatlar sohasini inson faoliyatining barcha sohalarini qamrab oluvchi gipersektor sifatida aniq tushunish hali to'liq rivojlanmagan, garchi ko'plab mualliflar orasida ushbu masalaga qiziqish ortib bormoqda.

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda tadbirkorlikning roli yetarlicha o'rganilmagan, xizmatlar sohasini kengaytirishning iqtisodiy chegaralari aniq emas, xizmatlar sohasining zamonaviy inson sifati va turmush farovonligiga qo'shayotgan hissasi hozirgacha to'liq o'rganilmagan. Xizmatlar sohasi rivojlanishining ma'lum darajasi aholining xarid qobiliyati sohasida iqtisodiy muvozanatning hukmron bo'lgan sharoitlari va narxlar va biznes risklari darajasi bilan bog'liq bo'lgan xabardir.

Jamiyat rivojlanishining har bir bosqichida ma'lum bir iqtisodiy tarmoq hukmron bo'lishiga qaramay, xizmatlar sohasidagi o'zgarishlar doimo jahon iqtisodiyoti rivojlanishining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Ko'pgina mahalliy va xorijiy olimlar o'z ishlarini iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi xizmatlarning ahamiyati va ko'lamini nazariy kontseptsiyalashga bag'ishlagan. Hozirgi vaqtda ushbu muammoga ilmiy qiziqish, birinchi navbatda, so'nggi o'n yilliklarda (moliyaviy inqirozdan oldin) xizmat ko'rsatish sohasini o'zgartirishning ko'lami, chuqurligi va tabiati bilan bog'liq. 1970-1980 yillardagi tizimli inqiroz sanoat davrini munosib ravishda yakunladi.

Rivojlangan jahon iqtisodiyoti va jamiyatining postindustrial bosqichga o'tishi xizmatlar sohasi dinamikasi va uning iqtisodiyotning strategik tarmog'i sifatida rivojlanishiga yangi turki berdi. Keyingi 40 yillikdagi ko'p tomonlama o'zgarishlar xizmatlarning zamonaviy taraqqiyotning deyarli barcha jabhalariga ta'sirini keskin oshirdi. Eng muhimi shundaki, ijtimoiy rivojlanishning yangi bosqichini sanoat bosqichidan ajratib turadigan yangi tendentsiyalar va o'zgarishlar asosan xizmatlar sohasida to'plangan.

Ushbu nazariy tahlilni amalga oshirish uchun, shu jumladan, ko'plab ilmiy va publitsistik ishlarda keng qo'llaniladigan va turli mualliflar tomonidan turli xil ma'no va kenglik va tafsilot darajalari bilan izohlanadigan "xizmatlar sohasi" atamasini ta'kidlash kerak. Bu, asosan, xizmat ko'rsatish sohasi kabi hodisaning etarlicha yaxlit, tizimli va ko'p yoki kamroq etuk shaklda rivojlanganligi va nisbatan yaqinda o'z ahamiyatini namoyon qila boshlaganligi bilan bog'liq. Shuning uchun iqtisodchi nazariyotchilar uni o'rganish bilan faqat XX asrning ikkinchi yarmidagina shug'ullanishdi.

Shunday qilib, xizmat ko'rsatish sohasi bilan bir qatorda "noishlab chiqarish sohasi", "nomoddiy ishlab chiqarish", "ijtimoiy", "ijtimoiy-madaniy soha", "nomoddiy sektor" kabi bir qator tushunchalar qo'llaniladi.

Xizmatlar sektori aviakompaniyalar, banklar, kompyuterlarga xizmat ko'rsatish byurolari, mehmonxonalar, sug'urta kompaniyalari, yuridik firmalar, boshqaruv konsalting firmalari, xususiy amaliyotchilar, kino kompaniyalari, sanitariya, ta'mirlash kompaniyalari va ko'chmas mulk firmalari bilan tijorat sektorining katta qismini o'z ichiga oladi. A.Avanesova aytganidek, "xizmat ko'rsatish sohasi" tushunchasini kengroq talqin qilishning dolzarbligini, ya'ni "Endi yagona tarmoq sifatida emas, balki rivojlangan va murakkab tuzilmaga ega bo'lgan iqtisodiyotning keng ko'lamli tarmog'i sifatida qaraladi".

Ilmiy dalillarni panoramik ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, keng qo'llaniladigan va intuitiv tushunarli "xizmatlar sektori" ("xizmatlar ko'rsatish sektori") mono-semantik emas. Shunday qilib, xizmat ko'rsatish sohasini "birjada o'ziga xos sub'ektlar va sub'ektlar o'rtasidagi aloqalarga ega bo'lgan iqtisodiyotning maxsus, eng istiqbolli tarmog'i sifatida" ko'rib chiqish mumkin. Shu bilan birga, xizmatlar ko'rsatish sohasining funksional sohasini hisobga olgan holda bir qator talqinlari mavjud. Ularni qulay tarzda ikki guruhga bo'lish mumkin.

Hozirgi vaqtda xizmatlar sohasi iqtisodiy va ijtimoiy funktsiyalarni bajaradi. Amalga oshirilgan asosiy iqtisodiy funktsiyalarga quyidagilar kiradi:

– transport va aloqa xizmatlari, yuridik maslahat, texnik xizmat ko'rsatish, reklama va boshqalarni talab qiladigan moddiy ishlab chiqarish sohasiga xizmat ko'rsatish;

– mehnat kuchini takror ishlab chiqarish: ta'lim, sport, dam olish va madaniy-ko'ngilochar muassasalar tomonidan aholiga ko'rsatiladigan xizmatlar orqali;

- qo'shimcha moddiy boylik yaratish: uzoq muddat foydalaniladigan tovarlar ishlab chiqarish yoki ilgari yo'qolgan iste'mol xususiyatlarini tiklash orqali amalga oshiriladi.

Xizmatlar sohasining asosiy ijtimoiy funktsiyalariga murojaat qilaylik: – aholining turli xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish; bu funktsiya aholiga xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi;- uy-joy kommunal xo'jaligi va maishiy xizmat ko'rsatish faoliyati sub'ektlari hisobidan xarajatlarni kamaytirish va uy xo'jaliklarida mehnat sharoitlarini yaxshilash; – aholining bo'sh vaqtlaridan oqilona foydalanish; bu funktsiya turli madaniy va ko'ngilochar muassasalar tomonidan amalga oshiriladi; – davlat xavfsizligi va jamoat tartibini ta'minlash bilan bog'liq faoliyat.

Zamonaviy ilmiy adabiyotda yana bir munozarali masala ochiladi. Gap shundaki, xizmat ko'rsatish sohasini iqtisodiyotning alohida tarmog'i sifatida ochib berishga deyarli hech qanday nashrlar bag'ishlangan emas. Eng muhimi, ushbu jihatni o'rganish "xizmat ko'rsatish sohasi" va "xizmat ko'rsatish sektori" atamalarini ko'p hollarda turlicha talqin qilish va almashtirishni ko'rsatadi. Shunday qilib, ba'zi mualliflarning fikriga ko'ra, xizmat ko'rsatish sohasi xizmatlar sohasining bir qismidir, boshqa tadqiqotchilar esa xizmat ko'rsatish sohasi xizmatlar sohasiga qaraganda ancha kengroq deb hisoblashadi. Xizmat ko'rsatish sohasi asosan noishlab chiqarish tarmoqlaridan iborat bo'lsa-da, qisman ishlab chiqarish sanoatini ham o'z ichiga oladi. O'z navbatida, noishlab chiqarish sohasi nafaqat muayyan odamlarning ehtiyojlarini ta'minlaydigan xizmatlar sohasini, balki butun jamiyatga xizmat ko'rsatadigan boshqa sohalarni ham qamrab oladi.

Inson faoliyatining bir turi sifatida xizmatlar ko'rsatish - bu me'yoriy-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan ijtimoiy tasdiqlangan harakatlar tizimi. Ehtiyojlarni qondirish usuli sifatida u iste'molchilar ehtiyojlarini maqsadli qondirishda ifodalanadi. Xizmat ko'rsatishning bir shakli sifatida xizmatlar ko'rsatish turli xil xizmat ko'rsatish

faoliyatini taqsimlashni o'z ichiga oladi - savdo, transport, aloqa, sog'liqni saqlash, ta'lim, ko'ngilochar, turizm va boshqalar shular jumlasidandir. Ushbu yondashuv "xizmat" va "xizmat ko'rsatish" tushunchalari uchun umumiy asosni beradi va ulardan sinonim sifatida foydalanishga imkon beradi. Tahlil qilingan adabiyotlarda ko'rib chiqilgan tushunchalar uchun quyidagi variantlar mavjud o'zaro bog'liqlik eng ko'p uchraydi: – xizmatlar ko'rsatish va xizmatlar sektorining sinonimlashuvi “xizmat ko'rsatish” tushunchasining “xizmat ko'rsatish” tushunchasiga torayishi tufayli; – xizmatlar sektori va xizmat ko'rsatish sohasini aniqlash; – xizmatlar ko'rsatish sektori va xizmat ko'rsatish sohasini aniqlash; – bu sohalarning o'zaro aloqadorligi bilan farqlanishi.

Xulosa. Yuqoridagi sharhdan ko'rinib turibdiki, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda "xizmat" mohiyatining ko'plab ta'riflari mavjud bo'lib, har bir talqin tadqiqot tomonidan qo'yilgan muammolarni hal qilish uchun ushbu kontseptsiyani aks ettiradi. "Xizmat" atamasining ob'ektiv ta'rifini ishlab chiqish sababi shundaki, xizmatning o'zi juda moslashuvchan tadqiqot ob'ektidir. Uning chegaralari xizmat ko'rsatuvchi yoki iste'molchining talablari va xohishlariga qarab farq qilishi mumkin. Bunda barcha holatlarda xizmat biror narsani yaratmasligi, ya'ni faqat nomoddiy xizmatlar haqida ekanligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, xizmat faoliyat va mehnat natijasidir, lekin xizmat hech bir joyda tovar deb aytilmagan. Mualliflar moddiy shakldagi tovarlardan farqli o'laroq, xizmat foydalanuvchiga yoki boshqa ob'ektlarga yoki ikkala shartga ta'sir qiladi, degan fikrga qo'shiladi, deb taxmin qilinadi yoki taxmin qilinishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-4996-son qarori.
2. Begalov B.A., Abdullayev M. Raqamli iqtisodiyot, Darslik. Toshkent, 2023.
3. Sifrovaya ekonomika: innovatsionnye tsifrovye texnologii: uchebnoye posobiye/ Gulyamov S.S., Shermuxamedov A.T., Xolboyev B.M., Kursk: Izd-vo ZAO «Universitetskaya kniga», 2022, - 293 s.
4. Iskusstvennyy intellekt i kognitivnyye texnologii v ekonomike : uchebnoye posobiye / S.S. Gulyamov, A.T. Shermuxamedov, B.M. Xolboyev. - Moskva : RUSAYNS, 2022. - 280 s
5. Gulyamov S.S., Djumaniyazova M.Yu., Mirzanova N.M. Texnologii iskusstvennogo intellekta v ekonomike. Uchebnik. T. TFI. 2022.